

- канд. психол. наук : **19.00.05 / Киселёв Юрий Алексеевич.** – М. : РГБ, 2005. – 199 с. – (Из фондов Российской Государственной Библиотеки). – Режим доступа до дис. : <http://diss.rsl.ru/diss/05/0642/050642012.pdf>
22. Крюкова Т. Л. Возрастные и кросс-культурные различия в стратегиях совладания / Т. Л. Крюкова // Психологический журнал. – 2005. – Т. 26, № 2. – С. 5-15.
23. Лукин-Григорьев В. В. Психологические аспекты личностного кризиса : (социально-психологические проблемы) [Электронный ресурс] : дис. ... канд. психол. наук : **19.00.05 / Лукин-Григорьев Виктор Владимирович.** – М. : РГБ, 1999. – 202 с. – (Из фондов Российской Государственной Библиотеки). – Режим доступа до дис. : <http://diss.rsl.ru/diss/03/0017/030017017.pdf>
24. Лушин П. В. Личностные изменения как процесс : теория и практика / Павел Владимирович Лушин. – Одесса : Аспект, 2005. – 334 с.
25. Носенко Е. Л. Походження, зміст та форми виявлення гумору як ресурсу психологічного подолання / Е. Л. Носенко, О. О. Зайва // Вісник Дніпропетровського університету. Сер. Педагогіка та психологія. – Дніпропетровськ, 2004. – № 7. – С. 22-31.
26. Психология: словарь / под общ. ред. А. В. Петровского, М. Г. Ярошевского. – М. : Политиздат, 1990. – 494 с.
27. Психологія життєвої кризи / відп. ред. Т. М. Титаренко. – К. : Агрпромвидав України, 1998. – 348 с.
28. Ромек В. Г. Психологическая помощь в кризисных ситуациях / В. Г. Ромек, В. А. Конторович, Е. И. Крукович. – СПб. : Речь, 2005. – 256 с.
29. Семичов С. Б. Теория кризисов и психопрофилактика : (обзор литературы) / С. Б. Семичов // Труды Ленинградского научно-исследовательского психоневрологического института имени В. М. Бехтерева. – Л., 1978. – Т. 63 : Неврозы и пограничные состояния. – С. 96-99.
30. Титаренко Т. М. Життєва криза очима психолога / Т. М. Титаренко // Психологія життєвої кризи / відп. ред. Т. М. Титаренко. – К. : Агрпромвидав України, 1998. – С. 8-68.
31. Титаренко Т. Життєві кризи: технології консультування. Перша частина / Тетяна Титаренко. – К. : Главник, 2007. – 144 с. (Серія “Психол. інструментарій”).
32. Титаренко Т. Життєві кризи: технології консультування. Друга частина / Тетяна Титаренко. – К. : Главник, 2007. – 176 с. (Серія “Психол. інструментарій”).

33. Фонтана Д. Как справиться со стрессом / Дэвид Фонтана. Как справиться с кризисом / Гленис Перри. Как жить с вашей болью / Аннабел Брум, Хелен Джеллико : пер. с англ. Т. М. Марютиной. – М. : Педагогика-Пресс, 1995. – 352 с.
34. Шихи Г. Возрастные кризисы. Ступени личностного роста / Гейл Шихи. ; пер. с англ. Р. Никитенко. – СПб. : Ювента, 1999. – 436 с.

In this article the main approaches for studying the life crises, peculiarities of their course and determination of the essence of this complicated fact in the life of every person are examined and analyzed. The author of this article offered his own definition of the term “life crisis” and the classification of personal life crises. There are also some suggestions about how to deal with this problem.

Key words: types of crises, life crisis, complicated life situations.

Отримано: 16.03.2010

УДК 159.923

Н.О. Видолоб

Особенности психотерапевтических заходів у роботі з підлітками

У статті аналізується синкретичний підхід до розуміння специфіки підліткового віку, соціалізація даного віку та застосування психотерапевтичних заходів у роботі з підлітками.

Ключові слова: статеве дозрівання, самопізнання, самоспостереження.

В статье анализируется синкретический подход к пониманию специфики подросткового возраста, социализация данного возраста, использование психотерапевтических мероприятий в работе с подростками.

Ключевые слова: половое созревание, самопознание, самонаблюдение.

На початку ХХ століття Л.С.Виготський у широко відомій книзі “Педагогія підлітка” запропонував синкретичне розуміння специфіки підліткового віку, яке зберігає свою значущість і в сучасний період.

Суть його полягає в наявності трьох точок дозрівання, які не співпадають одна з одною. **Статеве дозрівання**, на думку вченого, **починається і закінчується раніше**, ніж настає **кінцев загально-органічного** розвитку підлітка, й **раніше**, ніж підліток **досягне завершення власного соціально-культурного становлення**.

Вітчизняні психологи, що досліджували психічний розвиток особистості підлітка (Г.С.Костюк, Л.І.Божович, М.Й.Боришевський, Т.В.Драгунова, І.С.Булах, Л.Г.Подольак, Е.І.Савонько, П.Р.Чамата, Д.Б.Ельконін та ін.), звертають увагу на те, що провідне (базове) новоутворення підлітка пов'язане з суттєвими якісними змінами в становленні самосвідомості, що проявляється у прагненні бути і вважатися дорослим, хоч це суперечить фактичному рівню сформованості усіх онтогенетичних структур його психіки. Підлітка не влаштовує більше ставлення дорослих до нього, як до дитини, він намагається всіма способами змінити **тип взаємин**, що стає джерелом конфліктів і труднощів у стосунках з дорослими. І виникають ці складності через розходження в їх **стереотипах** про характер прав і міру самостійності школяра підліткового віку. Звідси негативізм, упертість, замкнутість, загострення агресивності, дратівливість, підвищена тривожність, вразливість, нервозність, гіпертрофовані реакції на зауваження й поради. Отже, джерелом конфліктності в підлітків є фрустрація (психічний стан зростаючого емоційно-вольового напруження людини, зумовлений об'єктивно нездоланими чи суб'єктивно **уявленими бар'єрами** на шляху до поставленої мети) їх основних потреб. Як ніколи раніше, діти, що перейшли в кризовий підлітковий процес душевно-інтелектуальної трансформації, відчувають потреби в: а) безпеці; б) визнанні; в) власній важливості для батьків, учителів, однокласників, друзів; г) необхідності; д) вільному волевиявленні й самовираженні; е) любові тощо.

Стан фрустрації супроводжується в підлітків різними негативними емоційними переживаннями: розчаруванням, гнівом, відчаєм, роздратованістю, тривогою, страхом, шоком, які виникають у ситуації конфлікту, коли здійсненню важливих для підлітка планів раптом починає перешкоджати певний фактор. Отже, розуміючи наявність у підлітків гострої потреби в повазі, довірі, такті, визнанні людської гідності, самотності й права на певну самостійність, дорослі не повинні провокувати конфлікти, а дбати про гармонізацію відносин з учнем підліткового віку. Це можна забезпечити, коли підліток матиме можливість: 1. Висловлювати та відстоювати власну точку зору. 2. Робити свідомий вибір між альтернативами. 3. Відповідати за свій вибір та прогнозувати його наслідки. 4. Слухати

та розуміти інших. 5. Вчитися поважати демократичні рішення. 6. Розв'язувати непорозуміння, зберігаючи бажання вийти з конфліктної ситуації цивілізовано. 7. Вчитися домовлятися та взаємодіяти з іншими, удосконалюючи власні емоційно-комунікативні якості. 8. Розвивати власну самосвідомість, оволодіваючи здобутками національної культури й мистецтва. 9. Поглиблювати розуміння власної причетності до стану справ у сім'ї, школі, в суспільстві.

У підлітковому віці значно зростає інтерес до внутрішнього світу оточуючих та свого власного. Такі складні філософські категорії, як **самопізнання, самоспостереження, самоузагальнення, саморегулювання, самоконтроль, самоуправління емоціями, думками, поведінкою, діяльністю**, вперше стають однією з духовних потреб особистості, що за рівнем зрілості й сформованості перебуває, фактично, на роздоріжжі між бажаннями та можливостями. Адже механізм самоусвідомлення, самопізнання ще надто недосконалий, фрагментарно-еклектичний, внаслідок чого самооцінка в підлітка нестійка, містить випадкові, ілюзорно-фантастичні й суперечливі висновки, що великою мірою залежать від зовнішніх стереотипів і оцінок.

У сучасних умовах стає очевидним, що життєвий досвід підліткового віку, його провідні (базові) цінності й норми поведінки набули істотних змін. За короткий історичний період в нашому суспільстві відбулися глибинні зміни в різних сферах життя, які суттєво вплинули на процес становлення й розвитку підростаючої особистості. Якщо в 50-х роках перехідний момент в уявленнях про майбутнє, вибір майбутньої професії спостерігався й був актуальним для підлітків 15 років (Л.І.Божович), в 60-х – 17 років (Н.І.Крилов), то в 80-х – 90-х рр. ХХ ст. – це рубіж 13 років (Н.Н.Толстих) [4].

З-поміж багатьох протиріч (“висока активність – апатія, депресія”; “некерована радість – печаль, смуток”; “самовпевненість – зніяковіння, розгубленість, безпорадність”; “егоїзм, жорстокість – альтруїстичність”; “високі моральні наміри, прагнення – низькі вчинки”; “надчутливість, вразливість, ранимих – грубість, безтактність”; “висока активність в усьому – інтелектуально-комунікативна байдужість, інертність”; “прагнення до пізнання – зневага до навчання” та ін.), що властиві школярам-підліткам, варто загострити увагу на тому, що підлітковість – це одночасно і час **соціалізації** (процес входження індивіда в суспільство, активного засвоєння ним соціального досвіду, соціальних ролей, норм, цінностей, необхідних для успішної самореалізації в певному етносоціумі), й період **індивідуалізації** (термін, який використовувався К.Юнгом для зазначення процесів інтеграції протилежно

спрямованих елементів особистості на шляху перетворення її в єдине динамічне ціле), коли підліток відкриваючи власну самотність, прагне утверджувати неповторність свого таємничого внутрішнього “Я”, що проявляється, закономірно, в його поведінці, психостанах, психореакціях, формах комунікації, в системі цінностей, оцінках, судженнях, висновках, мотивах, практичній діяльності тощо.

Обраний інструментарій психотерапевтичної взаємодії буде більш ефективним, коли психолог-консультант дотримуватиметься таких принципів у взаємодії з підлітком.

1. Добровільність в потребі звертатися до консультанта, коли підліток шукає допомоги, сам хоче змін у власному житті.

2. Доброзичливе, безоцінне ставлення, тобто володіння професійним умінням приймати учня таким, яким він на сьогодні є, не оцінювати критично його систему цінностей.

3. Забезпечення конфіденційності зустрічі. Підліток має бути впевненим, що його відвертість не нашкодить йому чи комусь іншому.

4. Професійна вмотивованість, уникання упередженого ставлення.

5. Відмова від небажаних порад і готових рецептів. Психолог не повинен брати на себе вирішення життєвих проблем підлітка; його завдання перебуває в площині активізації внутрішнього потенціалу учня, допомога в пробудженні почуття відповідальності за якість власного життя.

6. Утримання необхідної дистанції, контроль за дотриманням об'єктивності, відстороненості від меркантилізму; поважання чужої автономії, чужої самотності, іншої системи цінностей.

Психолог-консультант постійно має орієнтуватися на думку середньовічного вченого й лікаря-експериментатора Ф.Парацельса, який говорив, що сила лікаря – в його серці й найвеличніша основа ліків – любов.

Система психотерапевтичних заходів у роботі з підлітками надзвичайно різноманітна, необхідно лише доречно підбирати їх відповідно до ситуації. Пропонуємо їх коротку характеристику.

1. Бесіда психотерапевтична – метод психолого-педагогічного дослідження та виховного впливу на основі вербальної комунікації. Характеризується установкою на досягнення конструктивного результату та спрямована на визначення змін психостану особистості підлітка.

2. Бібліотерапія (від *biblion* + *therapeia* – “книга” + “терапія”) – лікувальний вплив на деформовану психіку учня за допомогою спеціально підібраних книг (“спрямоване читання”).

3. Музикотерапія – психотерапевтичний метод, коли використовується музика як лікувально-профілактичний засіб. Він відомий з прадавніх часів. Існує у двох формах – активна та рецептивна. Розрізняють кілька різновидів лікувальної дії: а) емоційно-інтелектуальна активізація; б) регулятивно-гармонізуючий вплив на психовегетативні процеси; в) урівноваження внутрішнього стану підлітка й розвиток навичок міжособистісного спілкування; г) розкриття естетичних потреб.

4. Натурпсихотерапія – використання лікувально-оздоровлюючого впливу зовнішнього простору, краєвидів, Природи як самостійного психотерапевтичного заходу, що суттєво допомагає пробуджувати індивідуальні захисні механізми психіки особистості, а також гармонізувати стан душі людини, що потрапила під деструктивні впливи.

5. Поетична терапія – використання поезії в корекційно-терапевтичних завданнях, які визначені консультантом у конкретних ситуаціях для досягнення позитивних цілей.

6. Православна психотерапія – сукупність заходів та підходів для гармонізації й саморозкриття душі підлітка. В їх основу покладено світосприйняття, що базується на православної вірі, духовно-валеологічному, еколого-аскетичному та естетично-літературному (молитовному) досвіді Єдиної Соборної та Апостольської Церкви.

7. Проективний малюнок – один із методів групової психотерапії, часто пов'язують з елементом проективної арттерапії. Основне завдання такого заходу – отримання додаткової інформації про проблеми підлітка (в першу чергу ті, які важко вербалізувати). Наприклад: “Моя родина”, “Тварина, яка живе в моїй уяві”, “Дерево мого життя”, “Світ буття моєї душі”, “Квітка моїх мрій”, “Зоряне небо”, “Ранковий сон” та ін.

8. Психогігієна – галузь індивідуальної гігієни, яка розробляє та здійснює заходи, спрямовані на збереження та зміцнення психічного здоров'я душі підлітка, а також посилення духовно-душевної рівноваги. Часто пов'язується із завданням поширення психологічних знань у конкретне індивідуальне життя особистості учня, що переживає певні кризи.

9. Психодрама та соціодрама (від грец. *drama* – “дія”) – вид групової психотерапії, в якій підлітки по черзі виступають як актори та глядачі, при цьому їхні ролі спрямовані на моделювання життєвих ситуацій, що мають особистісне значення для учасників, з метою нейтралізації неадекватних емоційних реакцій, відпрацювання соціально-культурних ролей, більш глибокого самопізнання.

10. Психогімнастика – один з невербальних методів групової психотерапії, в основі якої лежить використання рухової експресії як головного засобу комунікації в групі.

11. Психопантоміма – прийом, який ґрунтується на невербальній активності підлітка. Передбачає його саморозкриття, творче самовираження, а також взаємодію без допомоги слів через рухи, жести, міміку, торкання з іншими учасниками такої взаємодії, взаємспівпраці.

12. Аутогенне тренування – (від грецьк. autos – “сам”, geno – “поява”) – активний метод психотерапії, психопрофілактики та психогігієни, спрямований на відтворення динамічної рівноваги в системі саморегуляції механізмів організму підлітка. Основні елементи цього методу – **самонавіювання** та **самоуправління** (самовиховання), що певним чином використовуються в технологіях казко- та ігротерапії.

13. Ігротерапія – інструмент лікувально-екологічного впливу на дітей будь-якого віку та дорослих, які страждають на емоційні порушення, страхи, неврози, фобії тощо. В основу різноманітних методик покладена ідея використання гри як засобу розвитку особистості.

14. Іміджотерапія – може розглядатися як різновид психодрами. Основна ідея – надати підлітку можливості відчувати себе на місці іншого (в іншій соціальній ролі). Таке перевтілення розвиває емпатію, удосконалює комунікативні здібності, поглиблює розуміння іншої людини, стимулює навички самоаналізу, виробляє вміння швидко приймати рішення в контексті конкретної ситуації, нарощувати здатність сприймати себе з погляду людини успішної, щасливої, що здатна якісно управляти не лише своїми емоціями, почуттями, думками, поведінкою, але й усім своїм життям.

15. Казкотерапія – це спосіб передачі знань від більш досвідченого до менш досвідченого про духовно-пошуковий шлях душі, а також соціальну реалізацію людини. Така система підходу до підлітка опосередковано відповідає духовній природі особистості й на прикладі змодельованого сюжету допомагає вирівнювати його здеформоване психічне здоров'я. Ця система взаємодії відповідає духовній природі людини; сприяє гармонізації позитивного мислення.

16. Маскотерапія – розглядається як елемент психодрами або ігротерапії. Цей спосіб дії ефективний в роботі з дітьми-інтровертами, мутистами. Дає можливість позбутися комплексів скутості, сором'язливості, відстороненості, відчуженості, замкнутості, невпевненості в собі.

17. Квітковотерапія – використання в психооздоровчій роботі з підлітками естетико-художнього потенціалу рослинного світу. Є складовою природотерапії та працетерапії, що набуває особливої важливості й актуальності на сучасному етапі високої духовно-екологічної деформації внутрішнього світу людини, росту агресивності, жорстокості, злочинності кримінальних авторитетів, що досить часто втягують дітей у свої структури, на етапі загострення соціально-економічних проблем, високої урбанізації та технологізації суспільства. Може стати ефективним засобом стабілізації психічного стану підлітка та розвитку його творчого потенціалу в поєднанні з такими можливими засобами оздоровлюючого впливу на психіку школяра, як музикотерапія, хореотерапія, психодрама, арттерапія тощо.

Передбачається споглядання квітів, догляд за ними, відтворення в художніх символах і образах, використання в створенні комфортно-гармонійного, піднесено-творчого середовища для буття душі, що потребує виходу з психокризи.

18. Рухова терапія – форма психотерапії, яка базується на визнанні взаємозв'язку між тілом і мозком. Тілесні порушення, що проявляються в поведінці та вчинках, у позах, осанці, виразі обличчя підлітка, розглядаються як результат і вияв порушень у психіці індивіда та збалансованості всього організму, що є багаторівневим. Включає в себе різноманітні походи, екскурсії, прогулянки, лікувальну гімнастику й масаж.

19. Хореотерапія – використання танцю, пластики та ритміки з профілактично-оздоровлюючою й лікувальною метою.

20. Фототерапія – це своєрідний засіб самовираження, самопізнання, соціалізації та емоційно-креативного позитивного впливу на внутрішній світ підлітка засобами мистецтва фотографії.

21. Хобі-терапія – різновид когнітивно-поведінкової психотерапії. Варто спиратися на аналіз поведінки підлітка з урахуванням стимулюючої дії на неї уявних образів та на керування вже вмотивованою поведінкою шляхом створення програми дії. Смісл конструктивно-позитивної, оздоровлюючої роботи полягає в створенні у свідомості підлітка діючого образу, побудованого на минулих, теперішніх та майбутніх захопленнях, через які простежується індивідуальна система цінностей, яка потребує реалізації. Активно й ефективно використовується для роботи з підлітками, які страждають на психопатію. Може стати основою для підготовки підлітка до його майбутньої професійної діяльності.

22. Анімалотерапія – складова природотерапії; використання позитивного терапевтичного впливу тварин на самопочуття в процесі

спостереження, догляду, нагляду, взаємодії з тваринами (відомі самостійні напрями цього виду терапії: дельфінотерапія, іпотерапія, петтерапія тощо).

23. Емоційно-стресова психотерапія (сміхотерапія) – позитивний вплив на емоційну сферу підлітка та використання її в психотерапевтичному процесі. Цей спосіб вирівнювання (гармонізації) душі учня, що перебуває під дією різноманітних конфліктно-травмуючих факторів, відомий з давніх часів, описаний у працях Гіппократа, Авіценни та ін. Вміння викликати в психологічно травмованої особистості сміх, поліпшити настрій розглядалося як потужний лікувальний фактор.

24. Біопсихотерапія – сукупність заходів, спрямованих на усунення проблем підлітка через залучення його до активної діяльності.

25. Водна терапія – складова природотерапії, що базується на використанні водних процедур для зняття стресів та стабілізації психофізіологічного стану підлітка. Для дітей – використання води в ігрових методиках.

26. Гештальттерапія – система методів та процедур психотерапевтичного впливу на підлітка, що спираються на теорію гештальтпсихології. Головний принцип – позитивне прийняття людиною себе, інших людей та всього зовнішнього світу такими, які вони є; сприйняття й оцінка теперішнього стану підлітка як досить досконалого, – такого, що не вимагає зміни або покращання.

27. Логотерапія (від д.-гр. *logos* – “смісл”) – вид терапії, спрямований на те, щоб допомогти з’ясувати сенс життя підлітку, що втратив його надати духовний зміст; допомогти травмованій особистості учня звернути увагу на справжні моральні та культурні цінності життя. Цей спосіб допомоги базується на усвідомленні учнем своєї відповідальності перед іншими та перед самим собою за якість власного життя, за власну поведінку й ставлення до інших людей, з якими він вступає у взаємодію в тих чи інших ситуаціях.

28. Синкретичне моделювання пісні – естетотерапевтичний вплив на підлітка засобами української народної пісні. Таке моделювання пов’язує окремі елементи мистецького поля пісні (поезія, вокал, драматизація обрядового дійства, музичний супровід, декораційно-художній елемент) з творчим потенціалом кожного конкретного підлітка, створюючи умови для його самогармонізації. Сферами художнього самовираження можуть стати такі види творчої діяльності: складання віршів, гра-драматизація, гра на музичних інструментах, композиція, спів, образотворча діяльність тощо.

29. Родинна психотерапія – особливий вид взаємодії, спрямований на корекцію міжособистісних сімейних (родинних) взаємовідносин й усунення емоційних порушень у стосунках між членами сім’ї з урахуванням комфортного стану та інтересів підлітка.

30. Фольклорна арттерапія – системний вплив на основі всіх елементів фольклору (музики, танцю, вокалу, драми, текстів пісень, кольорів і малюнків костюму), а також інтелектуальної роботи, направленої на самопізнання й розвиток особистісних творчих здібностей, а також якостей індивідуальності підлітка.

31. Формокорекційна ритмопластика – це системний спосіб впливу на психіку підлітка, направлений на розширення свідомості індивіда, поглиблення системи цінностей, на становлення цілісного самовідчуття й уявлень про Всесвіт шляхом створення гармонійних форм, як внутрішніх, так і зовнішніх.

Кризово-перехідний етап у житті як світової спільноти, так і безпосередньо українського суспільства створює багато умов для зростання дитячої та підліткової злочинності. За офіційними даними Державного комітету статистики України, кількість засуджених підлітків та молоді складає біля 50% від загальної кількості засуджених, кожен другий злочин підлітків – тяжкий. Майже 40% підліткових правопорушень мають груповий характер; змінилася структура злочинних підліткових угруповань: їх чисельність складає не 3-5, а інколи 50, 100 й більше осіб. Підліткові групи відрізняються, на жаль, високою кримінальною активністю. Сучасні підлітки відзначаються підвищеною нервозністю, загостреною збудливістю, надмірною вразливістю, емоційною неврайованістю, що легко за певних обставин має схильність трансформуватися в злісну помсту, агресивність, протест проти існуючих соціальних стереотипів будь-якими методами. Відсутність усталеної системи цінностей, належної загальнолюдської культури, достатнього досвіду в розумінні себе й інших дуже легко виштовхують енергетично потужних підлітків на шлях цинізму, відстороненості, відчуженості, жорстокості. Агресивність у поведінці людини з людиною стає гострою проблемою сучасного суспільства. Агресивність та егоїзм, на які особливо хворіють підлітки, створюють у них ілюзію сили, самодостатності, успішності, переваги над кимось.

При проведенні дослідження серед учнів 7-8 класів міста Києва та Переяслав-Хмельницького з метою з’ясування потягу до агресивних реакцій, агресивних вчинків, поведінки в цілому серед підлітків було використано опитувальні методики, в яких брали участь 90 учнів: 7-А – 30 учнів, 7-Б – 28 учнів, 8 клас – 32 учні. Згідно з результатами узагальнення виразно простежується

тенденція зростання агресивності з віком: у підлітків 13-15 років цей показник збільшується в 4-и рази, порівняно з 10-12-літніми. Це підтверджує думку про актуальність застосування превентивних заходів і методик, направлених на гармонізацію й гуманізацію світогляду, а також укріплення психічного здоров'я підлітків у цілому.

Список використаних джерел

1. Бенеш Г. Психологія: Довідник / Пер. з нім. – К.: Знання-Прес, 2007. – 510 с.
2. Булах І.С. Психологія особистісного зростання підлітка. – К.: НПУ ім. М.П.Драгоманова, 2003. – 340 с.
3. Варій М.Й. Психологія особистості. – К.: Центр навч. л-ри, 2008. – 592 с.
4. Вікова та педагогічна психологія / О.В.Скрипченко, Л.В.Долинська, З.В.Огороднійчук, І.С.Булах та ін. – К.: Каравела, 2007. – 400 с.
5. Власова О.І. Педагогічна психологія. – К.: Либідь, 2005. – 400 с.
6. Глива Є. Вступ до психотерапії. – Острог-Київ: Кондор, 2004. – 530 с.
7. Кузікова С.Б. Теорія і практика вікової психокорекції. – Суми: Ун-ська книга, 2006. – 384 с.
8. Ліпський П.Ю. Основні риси освіти для сталого розвитку: наше бачення // Проблеми освіти в суспільстві ноосферної епохи (Освіта сталого розвитку). – К.: Чайка-Всесвіт, 2007. – С. 46-57.
9. Можчинский Б.Ю. Агрессия подростков: эмоциональный и кризисный механизм. – СПб.: Лань, 1999. – 384 с.
10. Невідкладні завдання МОН України на 2006-2010 рр. – К.: Знання, 2006.
11. Освіта України. 2005. – К.: Знання, 2006. – 276 с.
12. Психологія здоров'я / Под ред. Г.С.Никифорова. – СПб.: Питер, 2006. – 607 с.
13. Психологічна енциклопедія / Автор-упорядник О.М.Степанов. – К.: Академвидав, 2006. – 424 с.
14. Психотерапевтическая энциклопедия / Под ред. Б.Д.Карвасарского. – СПб.: Питер, 1998. – 746 с.
15. Психотерапия / Под ред. Б.Д.Карвасарского. – СПб.: Питер, 2000. – 544 с.
16. Психотерапия и экстрасенсорика / Составит. А.Н.Гопаченко. – Харьков: Фолио; Ростов н/Д: Феникс, 1998. – 416 с.
17. Скрипченко О.В., Лисянська Т.М., Скрипченко Л.О. Довідник з педагогіки і психології. – К.: Вид-во Національного пед. у-ту ім. М.П.Драгоманова, 2000. – 216 с.
18. Стратегія ЄЕК ООН освіти для сталого розвитку. – Одеса: Екологія. – 2005. – 44 с.
19. Титаренко Т.М. Життєві кризи: технології консультування. – К.: Главник, 2007. – 144 с.
20. Туріщева Л.В. Настільна книга шкільного психолога. – Х.: Основа, 2008. – 256 с.
21. Цимбалюк І.М. Психологічне консультування та корекція. – К.: ВД "Професіонал", 2005. – 656 с.

In this article is analyzed the syncretic approach to understanding the specifics of teen-agers' period, socialization of this age and use of psychotherapeutic steps in the work with teen-agers.

Key words: sexual mature, self-perception, self-observation.

Отримано: 8.02.2010

УДК 378.016:159.9 – 051

В.В.Волошина

Теоретичний аналіз специфіки професійного становлення майбутнього психолога

У статті здійснюється теоретичний аналіз проблеми професійного становлення майбутнього психолога, проаргументовано необхідність введення спеціалізації у підготовці психологів з метою підвищення рівня їх професіоналізму.

Ключові слова: професійність, професійна підготовка, професійні якості, особистісні якості

В статті аналізуються проблеми професійного становлення майбутнього психолога, аргументується необхідність введення спеціалізації у підготовці психологів з метою підвищення їх професіоналізму.

© В.В.Волошина

143